

УДК 94 (73) 1775/1809

ФЕРМЕРСЬКА РЕСПУБЛІКА - ПОЛІТИЧНИЙ ІДЕАЛ ТОМАСА ДЖЕФФЕРСОНА В РОЗВИТКУ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

ТЕТЯНА СТАЦЕНКО,

аспірант Донецького національного університету

У статті виконано огляд та аналіз ідеї американського просвітника, демократа і президента США Томаса Джефферсона (1743-1826) щодо розвитку Сполучених Штатів Америки аграрним шляхом. Визначено пріоритети спілки окремих дрібних фермерів, які протиставлялися промисловості. Показано вплив політичних та економічних чинників на ідею фермерського розвитку держави. Охарактеризована суть драми Т. Джефферсона, що полягала у відмові від аграрного розвитку держави. Визначена його роль у розвитку Сполучених Штатів Америки демократичним шляхом.

Ключові слова: фермерська республіка, аграрний шлях розвитку, американська демократія, Томас Джефферсон, рання історія Сполучених Штатів Америки.

Постановка проблеми. Для українського сьогодення приклад установлення та розвитку американської демократії є повчальним, особливо цікаві основи демократії, що базувалися на просвітницьких ідеях Томаса Джефферсона. У своїй історії сучасна Україна не мала тривалого досвіду державного будівництва. Після розпаду Радянського Союзу для нашої країни актуальною є проблема переходу від тоталітарного до демократичного устрою державотворення, тому становлення американської державної системи становить практичний інтерес.

Дослідження ідеї аграрного розвитку країни, чинників, котрі вплинули на становлення демократичної теорії Томаса Джефферсона, а також історична практика формування держави в Сполучених Штатах Америки має велике теоретичне та практичне значення.

Аналіз досліджень та публікацій. Історіографія дослідження історичної постаті Томаса Джефферсона представлена роботами вітчизняних та закордонних (в основному американських та російських) істориків. Потрібно зауважити, що майже всі вони присвячені аналізу політичної діяльності лідера Американської революції і Війни за незалежність та третього президента Сполучених Штатів Америки.

Українська історіографія - це дослідження В. М. Калашнікова [1], В. П. Газіна [2], котрі узагальнили погляди на діяльність Томаса Джефферсона в контексті ранньої історії Сполучених Штатів Америки.

Серед американських дослідників Дж. Морзе, Т. Таккер, Г. Рендол, Р. Хілдрет [3] переважають дві тенденції трактування діяльності Т. Джефферсона - більш позитивна і більш критична: роботи характеризуються відсутністю єдиної думки щодо ролі аграрної політики Томаса Джефферсона в американській історії.

Російські вчені-американісти, а саме: Н. Н. Болховітінов [4], В. В. Согрін [5], Г. М. Севостьянов [6], А. І. Уткін [6] у своїх дослідженнях позитивно оціню-

вали діяльність Джефферсона, щодо втілення демократичних норм у життя держави.

Слід зазначити, що в наукових працях мало уваги присвячено вивченню та аналізу демократичної теорії Томаса Джефферсона, його ідеї фермерського розвитку республіки.

Метою статті є дослідження та аналіз ідеї фермерського шляху розвитку США в контексті демократичної теорії Томаса Джефферсона.

Виклад основного матеріалу. Для американської історії XVIII століття є переломним: колонії здобули незалежність у боротьбі проти Англійської метрополії. Лідери, які очолили Американську революцію та Війну за незалежність, були представниками американського Просвітництва.

Наприкінці XVIII століття в економіці Сполучених Штатів Америки основною галуззю було сільське господарство. Серед факторів, що визначали його розвиток, були такі: використання праці рабів, спеціалізація районів:

- у колоніях Нью-Гемпшир, Массачусетс, Коннектикут, Вермонт, Род-Айленд займалися обробкою лісу, заліза, суднобудуванням;

- у колоніях Нью-Йорк, Нью-Джерсі, Пенсильванія на плантаціях вирощували пшеницю, льон та займалися розведенням худоби, а саме: овець, свиней та коней;

- у Джорджії, Вірджинії, Меріленді, Північній та Південній Кароліні вирощували тютюн, бавовну, рис, індіго (рослину, що після переробки давала стійкий синій колір).

Розвиток демократичних традицій нерозривно пов'язаний з ім'ям Томаса Джефферсона, просвітника, демократа, політичного та громадського діяча. Він був носієм передових ідей часів Американської революції, які втілював у свою демократичну теорію.

Демократизація країни, на думку Т. Джефферсона, характеризувалася такими аспектами: поєднанням прав окремих штатів та місцевого самовряду-

№ 1 (121) січень-лютий 2013 р.

вання, суворим дотриманням Конституції, заохоченням сільського господарства на протидію торгівлі й промисловості і, насамперед, вірою в розумові здібності простих людей, які обирають владу.

Підсумком революції XVIII століття та Війни за незалежність стало завоювання незалежності американськими колоніями. Перед політичними лідерами Т. Джефферсоном, Б. Франкліном, Дж. Адамсом, К. Колденом, Т. Пейном постає питання становлення та розвитку держави. Організацію законодавчої бази Томас Джефферсон уважав своєю головною роботою в цей час. Він розробив основоположні законодавчі документи Сполучених Штатів Америки, серед яких Декларація незалежності, Білль про права, Статут про релігійну свободу у Вірджинії. В основі цих документів закладені його просвітницькі ідеї щодо демократичного розвитку країни. Він був прибічником рівності людей, критикував економічну нерівність народу, англійську церкву, політичну неправоспрожність деяких прошарків населення.

У роботі простежено формування ідеї Томаса Джефферсона, що стосувалася аграрного розвитку. Вона базувалася на ідеях англійських філософів Дж. Локка та Монтеск'є. Т. Джефферсон імпонували принципи представницького поділу влади, їх взаємообмеження, збалансованість і рівновага.

Американський демократ стверджував, що саме аграрний розвиток найбільше відповідає американській дійсності. Головною фігурою американського суспільства повинен стати не промисловець, плантатор чи купець, а дрібний незалежний фермер, який користується всіма політичними правами.

Демократичним ідеалом розвитку держави він вважав фермерство як єдину міцну основу республіканської форми правління. Томас Джефферсон різко критикував суспільний лад, заснований на приватному володінні. Уважав, що тільки на американських землях можливе встановлення "природної справедливості", що означало рівне право кожної людини на володіння землею.

У 1774 році в проєкті Конституції Вірджинії Т. Джефферсон запропонував програму повернення до суспільних надбань усіх незайнятих земель, які потрібно поділити між небагатими американськими громадянами. Передбачалось безкоштовне надання ділянки розміром 50 акрів. Це був один із перших документів революційної пори, де вирішувалося питання політичного устрою тринадцяти незалежних штатів. Т. Джефферсоном була висунута концепція, згідно з якою рівний розподіл земельної власності серед працездатного населення держави повинен складати фундамент демократичного устрою.

Т. Джефферсон наголошував, що нерівномірне розділення власності й демократія є несумісними поняттями. У листі до Дж. Медісона, професора коледжу Уільяма та Мері, він закликав зробити все можливе для того, щоб обмежити економічну та політичну владу плантаторів та магнатів. "Земля надається людині як загальний набуток, щоб вона обробляла її та жила на ній" [8]. Жодна людина не має права на жодний акр землі, самочинне присвоєння землі, що має місце в суспільстві. Надання землі - це міра для заохочення старанності людей, які її обробляють.

Зрозуміло, що в демократичній фермерській республіці не має бути ганебного інституту рабства. Американський філософ протягом свого життя та діяльності засуджував використання рабів, передбачав, що в майбутньому це може призвести до

конфлікту. Ним було розроблено програму поступового відходу від рабства та ліквідації його. Передбачала вона таке:

- для запобігання розповсюдженню рабства на нових територіях передбачалося заборонити ввезення нових рабів до Сполучених Штатів Америки;

- на території держави вже проживала досить велика кількість темношкірих людей, потрібно було вирішити їх долю. Томас Джефферсон рішення цієї проблеми бачив у забезпеченні дітей рабів обов'язковою безкоштовною освітою для того, щоб у дорослому віці вони могли працювати, отримувати гроші та вести життя не гірше, ніж представники білої раси.

Американське середовище, умови, в яких виріс Т. Джефферсон (до вісімнадцяти років він не бачив поселення більше, ніж у двадцять будинків), а також спостереження над життям дрібних фермерів із нехитрим самоврядуванням зробили його аграрним демократом. Він уважав, що фермерський шлях розвитку виключає можливість масової убогості; аграрні країни, на відміну від промислових, застраховані від виникнення й розвитку політичної корупції, що перетворилася на велику проблему для торговельно-промислової Англії. Ним були визначені моральні переваги фермерства: невибагливість, невидливість і простота вдачі.

Ідея аграрного розвитку фермерським шляхом при співвіднесенні з американською реальністю мала ряд слабких місць. Панівне становище в сільському господарстві США посідали аж ніяк не фермери, а плантатори-рабовласники. У рамках "джефферсонівського аграрного шляху" неминуче мав виникнути суперечливий, приречений на розпад альянс плантаторів і фермерів, тому плантаторам відводилася керівна роль у створенні під керівництвом Т. Джефферсона республіканської партії.

Найпростіше було б назвати аграрну теорію утопічною та історично обмеженою частиною філософії Томаса Джефферсона. Один із найбільш видатних теоретиків та практиків демократії небезпідставно пов'язував реалізацію демократичного ідеалу із сільською цивілізацією. Аграрна програма Т. Джефферсона в кінцевому варіанті включала в себе не тільки ідею уведення мінімуму земельної власності та безкоштовного надання землі для всіх громадян. Передбачалось обмеження власності латифундистів та знищення залишків феодалної системи - прав майорату та першонаслідування.

Фермерська програма розвитку країни не була втілена в життя в період американської революції. У 1777-1778 роках фракція великих плантаторів у Вірджинській асамблеї на чолі з Е. Пендлтоном отримала перемогу, вони домоглися прийняття рішення про розпродаж західного земельного фонду. Уводились розміри ділянки, яку можна придбати за низькою ціною. Розміри були великими - 640 акрів, що робило неможливим розвиток дрібного фермерства. Менші за розміром ділянки можна було отримати на Заході, де фермери селилися в порядку скватерства або за посередництва земельних спекулянтів, на правах орендаторів.

У 1801-1809 роках Томас Джефферсон обіймав посаду президента Сполучених Штатів Америки. Він упроваджує необхідні для фермерського шляху розвитку закони щодо надання ділянки землі за зниженими цінами (з 2 до 1,64 доларів) та розмірами (розміри ділянок зменшувались у два етапи - у 1801 році з 640 до 320, потім у 1803 році з 320 до 160 акрів). Були ліквідовані деякі сільськогосподарські

податки, а саме акцизні збори та прямий податок. Президент пропонував продаж ще менших ділянок, але ця ідея була відкинута членами Конгресу, серед яких були представники плантаторів та купців на чолі з Д. Каролліном та Діксоном. Ці реформи були проведені в період першого терміну президентства Т. Джефферсона.

У період другого терміну його президентства в Сполучених Штатах Америки розвивається промисловість, скорочуються господарства дрібних фермерів. Президент визнає, що для розвитку держави необхідні і фермери, і підприємці. Вони будуть оплотом незалежності держави. Основна його діяльність цього періоду була зорієнтована на ліквідацію зовнішнього боргу США перед Англією, скорочення чисельності армії.

Томас Джефферсон у 1803 році купує землі Луїзіани у Франції, чим суттєво збільшує територію тодішніх Сполучених Штатів Америки. Великі розміри цих земель, за його задумом, дозволяли розселитися афро-американцям, європейцям, що переїжджали до Америки, та індіанцям. Нові землі мали врятувати націю від расового конфлікту.

Томас Джефферсон виступав проти тиранії та олігархії. Радикальною є його ідея про народну революцію, що визначається природним правом народу зняти озброєним шляхом уряд, який не виконує своїх обов'язків, або тирана, котрий знаходиться при владі.

На початку XIX століття фермерська республіка фактично поступилася в позиціях Америці промисловців та фінансистів. Фермерам не судилося стати панівним прошарком Сполучених Штатів Америки. Їх чисельність стрімко зменшувалась. Усупереч своїм філософським, демократичним та політичним ідеалам Томас Джефферсон змушений був визнати необхідність промислового розвитку для майбутнього існування держави, хоча до 1805 року застерігав Америку від згубного, на його погляд, впливу промисловості, яка сприяла розвитку корупції та олігархії.

Ідеї Т. Джефферсона щодо переваг розвитку США аграрним шляхом та ліквідації рабства були здійснені після завершення громадянської війни 1861-1865 рр. вже президентом Авраамом Лінкольном.

Заслуга американського просвітника Томаса Джефферсона в тому, що, починаючи від 1776 року, його думки накреслили майже на сто років уперед стратегію прогресивного розвитку американського капіталізму в сільському господарстві, що втілювалася в 1862 році з прийняттям гомстедакту.

Висновки

1. Томас Джефферсон - американський просвітник, філософ, основоположник американської демократії. Його філософія базувалася на ідеях представників англійського та французького Просвітництва. Ним було окреслено демократичний шлях розвитку Сполучених Штатів Америки, за яким визначалася свобода людини та держави, відокремлення церкви від держави, усебічне розповсюдження знань, розділення влади на судову, виконавчу, законодавчу та двопартійна система.

2. В основі демократичної теорії Т. Джефферсона знаходились дрібні фермерські господарства. Американський демократ уважав, що фермерів треба наділити всіма політичними правами. На практиці ця ідея виявилася суперечливою, вела до конфлікту між аграріями та промисловцями. Щоб запо-

бігти цьому, Т. Джефферсон відмовляється від неї в період другого терміну президентства.

3. Головне, чим був відзначений фермерський шлях розвитку держави, це демократизація, котра полягала в позбавленні від феодальних пережитків у вигляді законів першонаслідування, майорату та обмеження земельного володіння.

4. Для політичної філософії Томаса Джефферсона були характерними риси класичного республіканізму. Він підкреслював важливе значення громадян, які беруть активну участь у політичному житті. Вони є економічно незалежні та освічені.

5. Заслуга Томаса Джефферсона в історії Сполучених Штатів Америки полягає в утіленні демократичних основ у життя американського суспільства законодавчим шляхом. Насамперед, це концепція "життя, свободи та прагнення до щастя" кожної людини, не залежно від соціального стану, віку, статі та кольору шкіри. Вона викладена в Декларації незалежності. Концепцію "освіти та духовного зростання" викладено Томасом Джефферсоном у Біллі про всебічне розповсюдження знань у штаті Вірджинія. Американський просвітник був противником релігійного фанатизму й прихильником віротерпимості, свободи віросповідання. Статут США 1778 р. про релігійну свободу містить залик до свободи віросповідання, відокремлення церкви від держави. Демократизація передбачала також усебічну безкоштовну освіту громадян. Цю ідею викладено в Біллі про загальну освіту. Ці закони становлять базу американського законодавства до сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Калашніков В. М. Еволюція інститутів держави і права у північноамериканських колоніях європейських країн (XVII - XVIII ст.) / В. М. Калашніков. - Донецьк : Наука і освіта, 1990. - 263 с.
2. Газін В. П. Актуальні проблеми сучасності: історія, світова політика / В. П. Газін. - К. : Слово, 2009. - 422 с.
3. Morse J. T. Thomas Jefferson / J. T. Morse. - Boston, 1883; Tucker G. The Life of Thomas Jefferson. - Vol. 1-II / G. Tucker. - London, 1837; Randall H. S. The Life of Thomas Jefferson. - Vol. 1 -III / H. S. Randall. - New York, 1858; Hildreth R. The History of the United States of America. - vol. I-VI / R. Hildreth. - New York, 1863.
4. Болховитинов Н. Н. США: проблемы истории и современная историография / Н. Н. Болховитинов. - М. : Наука, 1980. - 405 с.
5. Согрин В. В. Джефферсон: человек, мыслитель, политик / В. В. Согрин. - М. : Наука, 1989. - 280 с.
6. Севостьянов Г. Н. Томас Джефферсон / Г. Н. Севостьянов, А. И. Уткин. - М. : Мысль, 1976. - 392 с.
7. Біографії президентів США. Томас Джефферсон [Електронний ресурс] "Biography of Thomas Jefferson // White House". - Режим доступу : [www.peoples.ru / state / king / usa / jefferson / index](http://www.peoples.ru/state/king/usa/jefferson/index).
8. Silvio A. Bedini. Thomas Jefferson: Statesman of Science / Silvio A. Bedini. - New York : Macmillan ; London : Collier Macmillan, con. 1990. - XVIII, 616 p.

REFERENCES:

1. Kalashnikov V. M. (1990), Evoluciia institutiv derzhavy i prava u pivnichnoamerikanskykh koloniakh (XVII - XVIII st.) [The evolution of institutions of law in the northern American colonies of European countries (XVII - XVIII century)], Nauka ta osvita, Donetsk, 263 p.
2. Hazin V. P. (2009), Aktualni problemy suchasnosti: istoriia, svitova polityka [Actual problems of modernity: history, global politics], Slovo, Kyiv, 422 p.
3. Morse J. T. (1883), *Thomas Jefferson*, Boston; Tucker G. (1837), *The Life of Thomas Jefferson*, Vol. 1-II, London; Randall H. S. (1858), *The Life of Thomas Jefferson*, Vol. 1-III, New

York; Hildreth R. (1863), *The History of the United States of America*, Vol. I-VI, New York.

4. Bolkhovitinov N. N. (1980), SSHA: problemy istorii i sovremennaya istoriografiya [*United States of America: Challenges history and modern historiography*], Nauka, Moscow, 405 p.

5. Sogrin V. V. (1989), Jefferson: chelovek, myslitel, politik [*Jefferson: the man, the thinker, politician*], Nauka, Moscow, 280 p.

6. Sevostianov G. N. & Utkin A. I. (1976), *Thomas Jefferson*, Mysl, Moscow, 392 p.

7. Biography of Thomas Jefferson, White House, available at: [www.peoples.ru / state / king / usa / jefferson / index](http://www.peoples.ru/state/king/usa/jefferson/index).

8. Silvio A. Bedini (1990), *Thomas Jefferson: Statesman of Science*, Macmillan, New York, London, XVIII, 616 p.

Tetiana Statsenko

FARM REPUBLIC IS THOMAS JEFFERSON'S POLITICAL IDEAL IN THE FURTHER DEVELOPMENT OF THE UNITED STATES OF AMERICA

American bourgeois revolution of the eighteenth century led to the formation of the independent United States of America. Among the leaders who led the fight the special place is occupied by the apostle, the founder of American democracy - Thomas Jefferson. He sharply criticized the social system that existed in the time of monarchy and was based on private ownership. Based on the natural and socio-economic conditions, he proposed the farm development as the best political path of the United States of America. It provided that every person had the equal titles to land. So the democratic theory of Thomas Jefferson began to form. First of all, it provided the union of small independent farmers in the future. Comparing agricultural and industrial countries the social activist Jefferson emphasized the benefits of farming which primarily consisted in the absence of corruption at the state level. He saw in farmers the moral contrast to urban residents, especially European residents. The idea of agricultural development concerning the American reality found an obvious sensitiveness.

It became evident that the dominant position was not occupied by farmers, but by growers and slaveholders between which the conflict was inevitable in the future. Being the president of the United States of America Thomas Jefferson had gradually to refuse the development of the state according to the farming way for the benefit of industrial economy of the country. The drama of American democrat Jefferson was that the agrarian theory in practice was utopian. The democratic and political ideal of Jefferson was not to come true because of the relation of class forces of contemporary U.S.A.

Keywords: farm republic, agrarian way of development, American democracy, Thomas Jefferson, the history of the United States.

© Т. Стаценко

Надійшла до редакції 08.01.2013

УДК 94(477):061-057.87 "192"

ПОЛІТИЧНІ ЗАСОБИ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СКЛАДУ СТУДЕНТСТВА УСРР У 1920-ті роки

ХРИСТИНА ХОРУЖЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент Красноармійського індустріального інституту

У статті визначаються та аналізуються основні засоби політичного регулювання соціального складу студентства УСРР упродовж 1920-х років. Акцентується увага на тому, що запровадження політичних репресивних форм та методів регулювання складу студентського загалу стало наслідком неспроможності вирішення цих питань за допомогою так званої системи "відряджень" та "куріального представництва".

Ключові слова: організації студентів, соціально-класові перевірки, пролетаризація ВНЗ, соціальний склад.

Постановка проблеми. Процеси, що відбувалися у вищій школі впродовж 1920-х рр., відображали як старі (дореволюційні) прагнення й традиції, так і нові (комуністичні) прояви й тенденції, які дивним чином певний час існували поряд. Проте поступово, крок за кроком дореволюційний уклад життя

вищої школи неминуче змінювався під тиском новітніх тенденцій, втрачаючи елементи демократичних здобутків і завоювань. Цей процес знаходився в прямій залежності від соціального складу студентства, який на початку 1920-х рр. залишався різночинським і складався з усіх верств соці-

№ 1 (121) січень-лютий 2013 р.